

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Маргарет Димитрова

за труда на Андрей Бобев

Ветхозаветните четива за страстната седмица в старобългарската богослужбна и небогослужбна книжнина.

представен като кандидатска дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“ по професионално направление 2.1. Филология (Български език. Старобългарски език)

Познавам Андрей Бобев като мой студент отличник със широки интереси и задълбочени познания в не една област, като история на българския език, история на книгата, история на българската литература, фолклор, култура. В способността му да анализира различен тип първични източници с различни методи съм се убедих и по-късно от участията ни в различни научни форуми. На тях неговите доклади и изказвания винаги предизвикваха жив интерес и оживени дискусии – най-вече поради избраните интересни, винаги интердисциплинарни теми и новите гледни точки и подходи, комбиниращи методи и термини от различни науки. Той е човек на новите идеи и нестандартните решения.

Представеният дисертационен труд обхваща 570 стр. и е разделен на: увод, 4 глави, отделно формулирани изводи, огромна библиография, 3 приложения, които са неизменна и особено ценна част на дисертацията – те са един голям принос в палеославистиката, който сам по себе си доказва високата стойност на тази дисертация. Предоставен ми е автореферат, който отговаря на представите за този жанр и в който добре са формулирани приносите на дисертацията. Още в началото на рецензията си ще отбележа, че тази научна разработка не е стандартна дисертация, която разработва проблематика в рамките на утвърдена и разработена методика. Трудът на Андрей Бобев показва едно неукротимо интелектуално любопитство и желание да се надникне извън стените на обичайното, да се научи повече за различни страни на обекта на изследване и той да бъде видян по нов начин, от нов зрителен ъгъл. Затова подходът на работа му ми напомнят за метода на Тацит да оглежда повдиганите от него въпроси от множество гледни точки.

Андрей Бобев ситуира изследването на Паримейника, по-точно на избрани паримии, четени през страстната седмица, в един широк контекст: контекста на

проучванията на Септуагинта и Вулгата, на богослужебната практика и символика и на светоотческата екзегеза. Още в началните глави, освен цели, задачи и методи, той представя няколко важни методологически подстъпа, които отличават неговата работа и които аз приемам за подходящи и сполучливо избрани. Единият е отчитането на богослужебната практика, начина на употреба на паримииите. Убедена съм (съдя от своя опит и от аргументите на Андрей Бобев), че при изследване на литургиите (на запад месите) и последованията винаги едновременно с текстовете трябва да се изследват указанията (рубриките) и ако е възможно други исторически свидетелства. Така на запазените свидетелства се гледа като на комплекс и промените в ритуалната практика се съпоставят с промените в състава и в книжовния, езиковия облик на текстовете. Това е ключ към живота не само на текстовете, но и на хората – което в крайна сметка е целта на всяко диахронно проучване. Затова намирам за убедителни анализите на докторанта за причините за засилена употреба/ неупотреба на паримейника, респ. на триоди с паримии, сред южните и източните славяни, в зависимост от организацията на църковния живот и възможностите и нуждите на приходските църкви и монашеските общности. Като хвърля мостове чак до нашето съвремие, той аргументирано обяснява кога е нужен паримейникът – при мисионерска дейности и за катедрално богослужение, и защо. Информацията от историята на Църквата изобщо – например, че на мисия е обичайно да се тръгне с паримейник, не е доказателство, но е косвено свидетелство, че за великоморавската мисия е бил нужен паримейник.

Оценявам високо и другия подход, който Андрей Бобев предлага и прилага: при анализа на езиковите избори на преводачи и редактори да се отчита екзегезата. Мисля, че този метод не е използван достатъчно досега, а в редица случаи (невинаги) именно този метод ни позволява да разберем варирането, оттук *modus cogitandi* на средновековния книжовник, да видим интертекстуалните връзки, алюзиите, аналозите. Прав е А. Бобев, като предлага да се прави опит да се прилагат в палеославистиката нови методи, заимствани от психологията, философията, социологията, богословието. Ясно е, че ние не можем да влезем напълно в мисленето на средновековните книжовници, но си заслужава да опитаме чрез привличане на различни извори, разкриващи мисловния контекст, в който творят книжовниците. Това разбира се е наложително, когато се изследват преводи с коментари (тълковни преводи) – и вече е отбелязвано при изследване на други библейски

книги (например от А.А.Алексеев), но мисля, че има и случаи, в които е очевидно влиянието на екзегезата при чети преводи (както показах и аз неотдавна при анализ на Песен на Песните). Но този метод не бива да се прилага навсякъде, непременно, има места, в които подобно прилагане е недоказуемо, спекулативно и друго обяснение се оказва по-подходящо. Съгласна съм с докторанта и смятам това за новаторски подход, че към другите причини за промените, въведени чрез Атонската редакция на богослужебните книги, трябва да се добави и различно богословско възприемане на текстовете (цитирам „На много места се основава на богословско възприятие на текстовете, различно от това на преводачите на богослужебния и на небогослужебния текст“).

Това негово разбиране за ролята на тълкуванията личи в анализите му в трета глава и естествено води до извод, който аз ценя високо, на стр. 487: „Различните редакции и рецензии на текста, когато имат системен характер, не са само израз на различно лингвистично отношение към съществуващите вече версии – те са също така възплъщение на различен *херменевтичен модел*, който може да бъде мотивиран догматично-апологетично, катехитично, богослужебно.“

С основание Андрей Бобев повдига въпроса за полезността на статистическите методи в палеославистиката. Бих искала да напомня, че българската наука има своите пионери в това поле в българистиката и старобългаристиката (но не точно в текстологията) – проф. Мирослав Янакиев, който ме е учил за характера на статистическата извадка. Смятам, че днес има български учени, които прилагат такива методи, като Татяна Илиева и Лора Тасева. Същевременно намирам за окуражаващ и подканящ апела на А. Бобев такива методи да се прилагат по-често в анализите на вариантите при колиране на преписи, като се отчита ограниченията на статистическия подход.

Друга методологическа постановка, която ценя, е обръщането към въпросите на стила при анализ на вариранията в средновековните ръкописи. С основание той пише, че „стилистичният аспект“ не бива да бъде пренебрегван. Това негово разбиране ми напомня гледната точка на един голям български палеославист, Петър Илчев, който смяташе, че за избора между евреи – юдеи – жидове в определени случаи (не всички!) в евангелския текст може причината да е била и стилова.

В трета глава, най-обемната, изследователят пристъпва към колацията на избрани паримии, като използва коментариите в предишните глави методологически предпочитания. Не е щадил време и сили в опита си да постигне изчерпателност – както на съпоставяните преписи, така и при представяне на разночетенията в гръцката традиция. Ясно се вижда, че той познава отлично предимствата и недостатъците на различните издания на Септуагинта и се опитва да извлече полезна – за слависта – информация от всички. Намирам за достойнство на работата опитите за сравняване с Вулгата и древни източни преводи и нужната изследователска предпазливост при тълкуването на съвпадения със средновековни славянски варианти. Похвално е разбирането му, че, тъй като този метод не е достатъчно използван и проучванията са малко, е нужно да се подхожда внимателно към всеки подобен случай и той да се разглежда в един широк културологичен и книжовен контекст, за да може да се прецени дали става дума за случайни съвпадения, за един и същи тип мислене, или за някаква генетична връзка – най-вероятно чрез изгубени днес гръцки версии¹.

Особено високо ценя това, че, преди да изложи колацията си, Андрей Бобев ясно представя своите „свидетели“: първичните източници. Вярно е наблюдението му, че в редица издания (на старобългарски и на гръцки текстове) е трудно за читателя да се ориентира сред източниците. Вярно е, че невинаги ясно се показва кога проучвателят работи с ръкопис *de visu*, кога използва микрофилм или дигитални снимки, с какви качества са те, кога съди по съществуващо издание. А работата с некачествен микрофилм или с издание с грешки може да е подвеждаща. Аз като читател смятам, че част от тази информация е по подразбиране: ако не е указано издание, то значи е работено *de visu*; разбира се, важно е да се отбелязва дали се работи с добро копие, или не. Мисля, че начинът, по който Андрей Бобев е представил изворите си – е възможно най-добрият, защото ясно е казал с кой извор как е работил. Оценявам труда, който е положил, за да сравни съществуващите издания на Григоровичевия паримейник с микрофилма, за да постигне точно представяне на избрания за основен свидетел за работата му². Намирам за

¹ Срвн. отлично формулирания му извод в края на проучването: „Откриват се твърде много съвпадения с латинския текст и с текстовете на древните източни версии (ГА), за да останат без внимание – а това означава необходимост от обновяване на интерпретативния модел, за да намерят тези съвпадения обяснение и да се прецени дали става дума за констелации или за генетично обусловени групирания“.

² Напълно съобразена със съвременния начин на възприемане на чуждия текст, е амбицията на докторанта да представя своите постижения и да изказва общи съждения за това как трябва да изглеждат научните издания

сполучливо и улесняващо читателя използването на цветове за разграничение на типовете книги; както и това в самата сигла да се означа дали е използвано издание или вариантът се привежда от работа с ръкописа. Непременно трябва да подчертая големият брой източници, които той анализира – богослужбни и небогослужбни книги, паримейници, триоди, минеи, псалтири. Всяка една от тези книги (като отделен ръкописи и като тип книга със специфична употреба) има своя съдба и е видно от изложението на А. Бобев, че той предварително, преди да седне да пише, се е запознал с тях. Както отбелязва в едно свое изследване най-добрата изследователки на Псалтира днес, К. М. Макробърт, обичайно представата на изследователя за дадена редакция се формира в зависимост от ръкописа, с който е започнал да работи. Затова стремежът на Андрей Бобев към изчерпателност и прецизност заслужава адмирации и възхищение. Той се опитва да избегне именно този ефект, като привлича множество извори, оглежда и най-малките детайли, за да преодолее предубедеността, която е присъща на човешките дейности. На етапа обаче, на който се намира проучването и достъпността на кирилските и гръцките ръкописи, е илюзорно, че може да се обхванат всички „свидетели“, но аз не мога да не се възхитя от постоянството и старанието на докторанта да се запознае с колкото се може повече свидетели по казуса, стоящ пред него, както и от прецизността, с която се отнася към информацията, давана от тях, и с която търси причините тя да е именно такава.

Напълно съответства не само на традициите в старобългаристиката, но и на природата на материала му, изборът да не прави критическо издание с реконструиран „стандартен текст“, а да съпоставя множество преписи. Последователен подход прилага докторантът, когато излага разночетенията в старобългарски и гръцки и търси обяснение на промените както в езиковите предпочитания, възможности, развой на книжовния език в неговото отношение към говоримия, така и от гледна точка на прагматиката, на

според това кое е най-лесно за възприемане от читателя, кое е най-непротиворечиво излагане на материала, на тезите и аргументите. Тук отново си спомням, че проф. Янакиев ни учеше на това – кое структуриране, кои езикови форми са най-близки до очакванията и търсенията на читателя (например как да се рубрикира справочник). Опитът ми е, че в много случаи е трудно да се прецени кое е удобно за читателя (т.е. интуитивно) и кое не, зависи за кой читател е предназначен продуктът. В случая с представянето и сигнирането на изворите в дисертацията на А. Бобев – наистина номерацията, която докторантът предлага на използваните източници, показва последователност и съобразяване с практиките в утвърдени в света издания на древни текстове, но за мене лично е неудобство, че не виждам в сиглите сигнатурите на ръкописите или съкращения на общоизвестни наименования. С това ни най-малко не омаловажавам постигнатия от автора резултат и положения труд – той е колосален, но отговарям на критиката му към други издания, изразена на стр. 31.

богослужебната практика, на менталността. Не е щадил сили и време за особено изчерпателни различия и обяснения, за да представи най-същественото: *modus cogitandi* чрез *modus operandi* и *modus errandi*. Пред нас е история на общуването на човека, на пишещия и четящия човек, с текста.

В основата на изданието си А. Бобев поставя – с основание, Григоровичевия паримейник – като спрямо съществуващото най-ново дипломатическо издание внася промени с оглед на целите на своето изследване: прави сегментация по стихове, а не по листове, добавя множество различия, коментира ги, дава успоредно гръцкия текст с различията. Похвално е, че Андрей Бобев не се ограничава само до едно издание на Септуагинта и че той включва в апарата и различията в гръцката традиция, които на този етап от работата нямат отношение/ не съответстват на старобългарския материал – тук той се е заел с нелеката задача да изгради фундамент за евентуални бъдещи проучвания, като коментира не само онова, което е влязло в средновековните славянски ръкописи, а и онова, на което засега не сме намерили съответствие. В този смисъл работата на Андрей Бобев е отворена и има значимост за бъдещето. Това е задача, трудна и неблагодарна, с която не ми е известно някой досега да се е заемал.

Личи изключително внимание към детайла – както в анализа, така и в изданието, амбиция за прецизност, защото докторантът си дава сметка за голямата картина – елементи, които изглеждат незначителни за един изследовател, може да се окажат диагностични за друг. Все пак, колкото и да се стреми към обективност и изчерпателност един изследовател, индивидуалният интерес, предпочитания и вдъхновение, както казва и самият Андрей Бобев, винаги оставят своя отпечатък върху труда – и това е хубаво. Аз например не бих коментирала някои от различията, които той е коментирал, или бих ги коментирала по друг начин, но бих коментирала разликата аматѣнинѣ – аматинѣ за τοῦ Αμᾶθι, която не е правописна, а словообразователна – това са два начина на адаптация. И на други места той казва, че правописните варианти при гръцките заемки се дават само за информация, защото се отнасят предимно към нивото на правописа. Според мене редица от тях имат стойност на диагностични варианти за текстологията, варирането *Иопѣ* – *Иопия* не е правописно, а морфологично – различен тип морфологична адаптация, по-ранна и по-късна, поради ранната неустановеност на адаптиране на гръцки думи на ита, върху която не пада ударението. Не съм съгласна и с твърдението на стр. 446 „ала в

старобългаристиката все още липсват надеждни методи за хронологическа стратификация на заемките“ – напротив има редица дискусии върху такива методи, още от времето на големия български учен Борис Геров. Друг е въпросът, че поради спецификата на материала и недостатъчната информация за диалектното деление и книжовното произношение на гръцките говори от IX – XIV век редица от заключенията на учените не са непротиворечиви.

Детайлните анализи в глава трета водят до убедителни изводи (формулирани ясно и разбираемо в обособената част „Изводи“), като характеризирането на текстологичната информация, давана от най-ранните паримейници като Григоровичевия, Лобковския, Захариинския във връзка с версиите, възникнали и разпространявани сред южни и източни славяни в Средновековието. Без да казвам, че е нужно точно в дисертацията да се направи, но смятам, че в бъдещи свои публикации би било полезно за изследователите, ако А. Бобев представи естествено произтичащи от този Херкулесов труд изводи за характера и на други паримейници, например за много интересния за мене Хилендар³¹³. Аз лично не съм убедена, че „в текстовете липсват достатъчно експлицитни архаични езикови особености, за да бъде първоначалният паримеен превод определен като собствено Кирило-Методиев, макар че несъмнено е кирило-методиевски“. Вярно е, че не може да се докаже напълно, че светите солунски братя са превели Паримейника, но това изглежда много вероятно на базата на наличните свидетелства (езикови, исторически, антропологически, литургически). Вярно е, че ние не можем да реконструираме възможния Кирило-Методиев превод, защото всеки подобен опит ще доведе до конструкция на отделния изследовател, а не до реконструкция на техния превод. В този смисъл, на базата на изворите, които имаме, е вярно, че по-обективно би било да говорим за „кирило-методиевска традиция“, достигнала в повече или по-малко променена форма до нас, но това разбиране не зачерква идеята, че имаме свидетелства, говорещи, че е възможно солунските братя да са направили такъв превод, макар и той да е невъзстановим. Другият елемент в дисертацията, който остана неясен за мене, е защо винаги в кавички се пише „преславски“. Не казвам, че това е нередно, недопустимо, или грешно – това е въпрос на избор на отделния изследовател, но казвам, че този избор не е ясно и убедително обяснен в дисертацията.

Заставам зад разбирането на докторанта, че атонската редакция има „контаминативен характер“ и че тя се нуждае от още проучвания, но препоръчвам това наблюдение на базата на разглежданите паримии да се съпостави с подобни заключения на учени, работили с други библейски и литургични книги, например с отлично направената обобщаваща статия на Мария Йовчева и Лора Тасева за атонската редакция на редица книги.

Последователната, детайлна работа по съпоставянето на преписите и сравняването с гръцките разночетения естествено води Андрей Бобев до един съществен извод, важен за разкриване както на „живота“ на текста, на внасяните промени и разпространението на версиите, но и за дейността на средновековните български книжовници. Изводът е доказан с множество анализи на конкретни места: „При анализа на текстологичните възли се забелязва огромен брой индивидуални варианти, мотивирани от аналогични варианти в гръцката традиция. Това недвусмислено говори, че освен няколкото хронологично-локални ядра на рецензиране/редактиране на двете форми на текста (богослужерна и небогослужерна), през целия период на ръкописно разпространение на текстовете са правени отделни справки с гръцки ръкописи, принадлежащи на различни клонове на традицията. Трябва да е ясно, че този феномен е възможен единствено при удовлетворяването на две условия: 1) достатъчно обхватна библиотечна база, в която присъстват разнообразни алотекстове на гръкоезичната традиция; 2) траен и широко разпространен гръко-славянски билингвизъм. Тези две условия стесняват до голяма степен географския ареал на поява на вариантите“, т.е. до книжовни средища, в които работят български книжовници.

Важен и защитен с примери е и изводът, че има непрекъснато преливане между текстовете в книгите с богослужерно и небогослужерно предназначение в гръцката традиция и такъв процес, макар и в по-малка степен, се наблюдава и в средновековната славянска книжнина и практика. Аз споделям мнението на Георги Попов (както съм изразила това в свои публикации), за което Андрей Бобев дава нови доказателства от материала, който проучва, че навлизането на паримии в триодите е станало още през XII век, а редактирането на паримии на Атон е направено в рамките на новоизводните триоди, откъдето вероятно редактираните паримии преминават в паримейници. Друг принос на дисертацията е, че тя откроява по-късни промени, правени в руска среда.

Много важен резултат, до който достига докторантът, е заключението за книжовния живот в българските земи през XII век, когато „библейските текстове не само се преписват, но и върху тях се извършва целенасочена филологическа дейност.“ Той намира доказателство не в налични ръкописи, но в данните от текстологичните съпоставки: „Макар да няма съхранени преписи, които да го показват недвусмислено, косвен аргумент за началото на процеса дават някои варианти, които се споделят от архаични южно- и източнославянски паримейници (от XIII в.), но не се откриват в староизводните триоди – следователно, тези варианти са се появили след навлизането на лекционарните четива в Триода“. Това наблюдение свидетелства за задълбочена и компетентна работа с изворите според добре избрани критерии.

Една интересна, нестандартна, но нужна глава е четвъртата глава на дисертацията, озаглавена „Екскурси“. Авторът тръгва от общоприетата постановка, че в научния стил се изисква и предполага да се използват еднозначни, ясно дефинирани думи термини и че тези знаци са обичайно арбитражни. Колкото е по-добре дефиниран терминът и колкото повече се избягва полисемията, толкова е по-ясно и непротиворечиво се излага научната теза. Това изискване на научния стил и научната дейност, според проф. Янакиев, може да се спазва и в хуманитарните науки, най-вече в лингвистиката, която стои най-близо до точните науки, в сравнение с останалите хуманитарни занимания. Продължител на такова мислене е Андрей Бобев. Затова той дава речник на термините, към които се придържа, за да са ясни постановките му, анализите и изводите му, и за да не са описателни и метафорични (което също е изискване на научния стил). Много от предлаганите термини не се използват в повечето палеославистични изследвания и неговият текст е опит да отвори този тип изследвания към западноевропейски школи по текст-критически проучвания на Библията. Отлично впечатление прави, че той познава практиката на различни автори библеисти и слависти още от зората на славянската филология (още от Добровски, през виенските слависти и големите руски дореволюционни библеисти като А. Михайлов и Ив. Евсеев) до днес, както и издания на Септуагинта и Вулгата, и оценява както техните постижения, така и слабости. Най-важното е, че той открива възможности да бъдат използвани различни едичионни процедури – не спекулативно, а винаги от гледна точка на своя материал – средновековните славянски ръкописи, съдържащи различни версии на проучваните паримии. По този начин А. Бобев се стреми да преодолее

затвореността и парцелираността на съвременните научни полета, както и многозначността на термина „редакция“. И аз мисля, че е време да изработим използваме еднозначна терминология, която разграничава редакция от превод, нов превод от вторичен превод (зависим превод), версия от редакция. Вярно е, че палеославистите са критикувани (напр. от Иван Радев), че не разграничават терминологично ясно т. нар. литературна редакция, промяна на състава, от езиково-стилова редакция. Едва ли обаче използваният в другоезични научни традиции латински термин „рецензия“ (recensio) е подходящ в случая. Защото и за българската, и за чуждоезикови научни традиции той е многозначен. На български обичайно означава това, което аз пиша в момента: оценка за нечий научен или литературен труд, а в английски се използва понякога като съответствие на нашето „рашка редакция на старобългарския език“, „руска редакция на старобългарския език“, напр. Russian recension, Serbian recension, което е означение предимно на правописни особености и в много по-малка степен на морфологични и особено рядко на лексикални (почти винаги противоречиви). Смятам обаче, че А. Бобев е направил добре с настояването си да се изработи терминология, разграничаваща явления, които той назовава „редакция“ и „рецензия“. Друг е въпросът какви точно трябва да са тези термини. Проф. Мирослав Янакиев предлагаше в подобни случаи те да имат гръцки или латински основи.

Цялата дисертация оставя у мене приятното усещане за един честно написан текст, който споделя своето *мнение*, понякога дискуссионно, за стойността, значението, качествата на отделните извори, научни издания, научни тези и методи в областта, в която се разработва трудът. За мене това е зряло и смело написан труд, който не се бои да изложи своята гледна точка към прочетеното, макар и тя не винаги да не следва стандартни клишета и процедури в областта. Харесвам диалогичността на дисертационния текст, той е написан като диалог с научната общност, затова не е скучен, а предизвиква читателя да отговори, т.е. той има стойността на съчинение, което тегли науката напред. В тази рецензия – в нужния обем за този жанр, не бих могла да изложа всички въпроси, възхити и несъгласия, които породил тази дисертация, а и не е нужно, защото жанрът „рецензия на дисертация в рамките на научно жури за присъждане на степен или длъжност“ не предполага пълно излагане на моето мнение по редица научни въпроси, а изисква от мене да оценя доколко свършената работа, познанията и заключенията отговарят на представата ми за научен труд, за който да бъде дадено звание „доктор“. Смятам, че дисертацията

показва, че докторантът е положил значителен по обем и сложност труд, познава своя материал, познава различни методики за анализирането му, има смелостта да намира свои пътеки, а не върви по царските пътища.

И все пак, тъй като дисертацията предизвиква дискусия, а това е ценното качество – така тласка науката напред, ще споделя няколко мои лични предпочитания. Не съм убедена, че в своята работа имам нужда от всички изредени термини в глава 4, например от „модуляция“ (терминът е влязъл с друго значение в български), докато приемам „емендация“, „хомеоплазия“. Доколко те ще бъдат приети, не знам и не е обект на тази рецензия. Аз лично подкрепям смелите решения, резултат очевидно на самостоятелно премисляне на изходния материал (първичните извори) и на научната литература, независимо дали в бъдеще те ще бъдат одобрени, доказани, или не.

В плана на диалогичността, имам и други препоръки. В едно свое ценно разсъждение на стр. 446 за това как се е превеждало, докторантът дава според мене неподходящ пример. Той цитира кое е първото значение на една гръцка дума и кои са следващите, като приема това подреждане на значенията в речника на Дворецки, но мисля, че когато се разглеждат преводи на старобългарски език, трябва да се има предвид, че както този речник, така и речникът на Liddell-Scott-Jones дават лексеми предимно според изворите за класическия период, а не от средновековния, така че ние не можем по тях да съдим кое значение на думата е било първо или основно за носителите на гръцки, или за двуезични хора през IX – XIV в. Има проучвания, показващи интерференцията на говоримия гръцки от XIV-XV век върху славянски книжовници, превеждащи гръцки текстове от V век.

Броят на библиографските посочки и съответно на засегнатите научни проблеми в дисертацията е огромен и надхвърля обичайното за докторските дисертации, като показва широтата на познанията, интересите и интелектуалните възможности на автора й. И тъй като *sub sole nihil perfectum est*, ако бях на мястото на Андрей Бобев, или не бих засягала някои проблеми, върху които има немалко литература, или бих цитирала повече от приведените от него изследвания. Например при изреждане на проблемите и подходите при изследване на преводите той цитира Вине & Дарбелъне 1978, а в параграфа за лингвистичната ситуация на Балканите цитира Oikonomidès 1999. Докторантът изказва интересни общи съждения и прави важни обобщения, според избраната от него

методология, но не показва ясно кои от тях са резултат от негови лични проучвания върху конкретни текстове и кои произтичат от познаването на определена научна литература. Хубаво е, че той заявява позиция, но остава неясно защо не цитира проучванията на проф. Ангелина Минчева за старобългарската книжовна норма и за преводаческите похвати на Кирило-Методиевите следовници, или на Верещагин – за предполагаемия тип билингвизъм (координационен или субординационен) на старобългарските книжовници.

Дисертацията е написана на подходящ за този жанр стил, отличаващ се с точност и яснота, с еднозначност, на места с категоричност, на други – със съзнание за условността и невъзможността някои хипотези да бъдат напълно доказани поради спецификата на материала. Това показва зрялост на научната процедура. Все пак по отношение на стила бих препоръчала вместо „сотириологичен“ на стр. 51 да се използва *сотириологичен*, защото в този контекст е ясно, че се има предвид не Спасителят (Σωτηρ), а спасението (σωτηρια); така също на много места става дума за „брой“ (например преписи, ръкописи, варианти), а авторът употребява думата „количество“ (семантична калка от руски).

Според приложената справка в автореферата, Андрей Бобев е изнасял повече от очакваните за работа по докторска дисертация доклади и има повече от изискваните публикации. Някои от тези текстове са били обсъдени на международни форуми и са публикувани в специализирани издания, което показва, че диренията на автора на дисертацията са били предварително обсъждани и дискутирани, т.е. апробирани от научната общност.

С една дума, като член на научното жури ще гласувам убедено „за“ присъждане на Андрей Стефанов Бобев на научната и образователна степен „доктор“.

21.03.2017

София